

جایگاه کودکان در شهر اسلامی با توجه به آموزه‌های دینی

دکتر نسرین احمدیان شالچی^۱ - علی اسماعیل زاده کوای^۲ -----

چکیده

اسلام در ایجاد، شکل‌گیری و توسعه بسیاری از شهرهای جهان اسلام نقش مهمی داشته است، به طوری که برخی از این شهرها نقش‌های فراملی و بین‌المللی دارند. اسلام بر طراحی فضاها و محیط‌های شهری برای رفع نیازهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تمام افراد جامعه تأکید می‌کند. در میان قشرهای مختلف جامعه، کودکان رابطه نزدیکی با محیط اطرافشان دارند و فضای شهر می‌تواند بر رشد شخصیتی، اجتماعی و جسمانی آنها تأثیرگذار باشد. درک و فهم مفاهیم مدیریت شهری از منظر تفکر اسلامی به مدیران شهری کمک می‌کند تصمیماتشان متناسب با فرهنگ اسلامی باشد. هدف مقاله حاضر، تأکید بر جایگاه کودکان در فضاهای شهری بر اساس تعالیم اسلامی است. روش تحقیق در مقاله حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی - استنباطی می‌باشد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در تعالیم اسلام بر مدیریت، طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای شهری تأکید شده است و با توجه به نیازهای روان‌شناختی کودکان، فضاها و محیط‌های شهری باید زمینه رشد و تربیت دینی آنان را فراهم آورند.

کلیدواژه‌ها: شهر اسلامی، کودک و محیط شهری، آموزه‌های دینی، شهر اسلامی مناسب کودک

۱. بنیاد پژوهش‌های اسلامی - مدیر گروه جغرافیا و ممالک اسلامی - nasrinshalchy@gmail.com

۲. بنیاد پژوهش‌های اسلامی - پژوهشگر گروه جغرافیا Aliesmaeilzade9@gmail.com

دریافت: ۱۳۹۳/۷/۲۸ - پذیرش: ۱۳۹۳/۹/۱۰

مقدمه

شهرها همواره جزء فضاهای جغرافیایی به شمار آمده، انعکاس دهنده ایدئولوژی نظام‌های حاکم می‌باشند. سال‌هاست اندیشمندان، شهرسازان و سیاستمداران در پی آن هستند تا براساس ایدئولوژی جامعه خود، شهرها را به محیطی مناسب برای زیست گروه‌های مختلف جامعه تبدیل کنند. در میان قشرهای مختلف شهرنشین، کودکان از شرایط خاصی برخوردارند.

کودکان به سبب شرایط سنی، جسمی و روحی ویژه، تفاوت‌های آشکاری با دیگر شهروندان داشته، نیازهای خاص خود را دارند. بدون شک دوران کودکی یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین دوران زندگی انسان است؛ دورانی که در آن شخصیت فرد پایه‌ریزی شده، شکل می‌گیرد. امروزه ثابت شده است که کودکان در سنین کودکی فقط به مراقبت جسمانی نیاز ندارند، بلکه این توجه باید همه ابعاد وجودی آنها را شامل رشد اجتماعی، عاطفی، شخصیتی و هوشی دربرگیرد.^۱ کودکان عامل پیوند نسل‌های گذشته و آینده در هر جامعه محسوب می‌شوند. دوران کودکی بهترین زمینه را برای تعالی شخصیتی، تربیتی، میل بیشتر به زندگی جمعی و همیاری انسان مهیا می‌سازد. توجه به محیطی مناسب برای رشد کودک و آشنایی با مسائلی که او در دوران کودکی به آنها نیازمند است، زمینه رشد شخصیتی و تربیتی او را به عنوان نسل سالم فردا، فراهم می‌آورد.^۲

در این پژوهش با بررسی اهمیت جایگاه کودکان از نظر اسلام، رهنمودهایی برای مناسب‌سازی فضاهای ویژه کودکان در شهر اسلامی با توجه به آموزه‌های دینی ارائه شده

۱. مظفر، فرهنگ و همکاران، «نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان»، *باغ نظر*، سال چهارم،

ش ۸، پاییز و زمستان ۱۳۸۶ ش، ص ۳۷.

۲. شیعه، اسماعیل، *آماده سازی شهر برای کودکان*، سازمان فرهنگی و هنری شهرداری تهران: مؤسسه نشر

شهر، تهران، ص ۷.

است. براین اساس، هدف اصلی تحقیق عبارت است از:
بررسی جایگاه کودکان در شهر اسلامی و مقایسه مفاهیم استخراج شده از قرآن کریم در
ارتباط با اصول معماری شهری ویژه کودکان.

با توجه به مطالب ذکر شده، سؤال و فرضیه تحقیق به صورت زیر می‌باشد:
جایگاه کودکان با توجه به آموزه‌های دینی در شهر اسلامی کجاست؟
در راستای سؤال تحقیق، فرضیه نیز بدین صورت بیان می‌شود:
از آموزه‌های دینی می‌توان برای ارتقای جایگاه کودکان در شهر اسلامی بهره جست.
روش تحقیق در این مقاله به صورت توصیفی - تحلیلی - استنباطی می‌باشد.
برای بررسی پیشینه تحقیق حاضر به چند نمونه از مطالعات مرتبط با موضوع،
اشاره‌ای می‌شود.

محمد نقی زاده، از متفکران و پژوهشگران برجسته‌ای است که بیشترین مطالعات را
در زمینه شناخت شهرهای اسلامی و بررسی و ویژگی‌های آنها انجام داده است.
مطالعات و تألیفات ایشان بیشتر در حوزه ساختار کلی شهرهای اسلامی بوده است.
کاظمی و همکارانش در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر آموزه‌های دینی و محیط در
طراحی فضا برای کودکان» به این نتیجه رسیده است که محیط کالبدی از طریق توجه به
فعالیت‌ها و ایجاد معانی خاص بر اساس اندیشه‌های اسلامی، بر احساس و رفتار کودکان
تأثیر می‌گذارد.

محمد مهدی گودرزی و همکاران ایشان نیز با بررسی «تجلی اندیشه اسلامی در شهر
با حضور مدرسه در محله» به این مهم پرداخته‌اند که اسلام در ۱۴۰۰ سال قبل به اهمیت
مدرسه و محله توجه داشته است و حتی از نگرش و تئوری‌های صاحب‌نظران غربی
مانند کلارنس پری و کلارنس اشتاین که طراحی واحدهای همسایگی را با مرکزیت
مدرسه ابتدایی مطرح کرده‌اند، فراتر رفته است، به گونه‌ای که می‌توان به این نتیجه رسید
که کودکان در میان شاخص‌های شهرهای اسلامی دارای جایگاه و اهمیت بوده‌اند.

دیدگاه‌های نظری

بررسی‌ها نشان می‌دهد که درک کودک از فضا با درک ما کاملاً متفاوت است، بنابراین برای دستیابی به فضاهای شهری مناسب کودکان ابتدا باید کودک را از زوایای جدیدی بررسی کنیم. بدون در نظر گرفتن شرایط کالبدی‌ای که کودک در آن زندگی می‌کند، شناخت نکات مثبت و منفی زندگی او و ارتباط او با فضاهای شهری ناممکن است. بنابراین به کودک باید به عنوان بخشی از اجتماع نگریست. کودک از لحاظ جسمانی و فکری فردی آسیب‌پذیر است. بنابراین به حمایت نیاز دارد.

تعامل کودک با محیط از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. بدیهی است که تعامل پویای کودک و کشف قابلیت‌های محیط، مستلزم مشارکت فعال وی در شکل‌دهی و بهره‌برداری از محیط خواهد بود. با توجه به اینکه روابط متقابل اجتماعی یکی از مهم‌ترین فعالیت‌ها در مکان‌هاست، چگونگی فرایند ادراک با توجه به ارزش‌های معنوی و فرهنگی و نوع معیشت در ایجاد تصورات ذهنی و تعلق کودکان به محیط مصنوع، بسیار با اهمیت است. محیط‌های ساخته شده برای کودکان، فرایندهای اجتماعی را متأثر می‌سازند و بدون شناخت رفتار و توصیف چگونگی پاسخگویی محیط به این رفتارها، نمی‌توان طرحی را در نظر گرفت.^۱

از نظر بسیاری از متفکران، تأثیر محیط بر انسان و شکل‌گیری شخصیت و رفتارهای او از گذشته‌های دور مورد توجه بوده است و در عصر حاضر نیز نظر متفکران رشته‌های مختلف علوم را به خود جلب نموده است. عناصر ساخته انسان یا محیط مصنوع، که در این مقاله مورد نظر ما می‌باشد، یکی از عناصر اصلی محیط است که بر انسان، فرهنگ و به ویژه کودکان اثر مستقیم می‌گذارد.

۱. کاظمی، لیلا و همکاران، «بررسی تأثیر آموزه‌های دینی و محیط در طراحی فضا برای کودکان»، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، ۱۳۹۳ ش، ص ۵.

اهمیت حضور کودک در شهر

میان انسان و محیط نمی‌توان تفاوتی قائل شد. به عبارتی همچنان که انسان جزئی از محیط است، محیط نیز بخشی از وجود انسان به شمار می‌رود.

در این میان، شهر و ابعاد مختلف آن به عنوان بستری و رای محیط خانه با تمام داشته‌ها و نداشته‌های خود، همه مخاطبان خود را در بر گرفته است. از میان تمام گروه‌های ساکن، شهرکاربران خردسال و تیزبینی نیز دارد که چه بسا بیشتر از مخاطبان بزرگسال آن تحت تأثیر بوده، با بخش‌های مختلف در ارتباط هستند. کودکان با شهر و فضاهای شهری، خواسته و ناخواسته درگیرند و «شخصیت» آنها در حال شکل‌گیری و تکامل است. شهروند بودن کودک در شهر به واسطه سکونت او در شهر امری آشکار است؛ اما آنچه در این میان مورد بحث است، حضور کودک در شهر به واسطه دارا بودن حقوق شهروندی یکسان با دیگر گروه‌های انسانی است؛ حضوری که تنها جنبه فیزیکی نداشته، بلکه مقصود، حضوری با همه ابعاد وجودی یک انسان در تعاملی سازنده با ابعاد کیفی فضا است.^۱

کودک و شهرسازی

کودکان در میان افراد جوامع شهری، از حق ویژه‌ای برخوردارند. بهترین علایق کودکان فقط شامل امکانات عادی و روزمره نمی‌شوند، بلکه تمام امکانات و حقوق زندگی شهری را در برمی‌گیرند.^۲ ژان ژاک روسو معتقد است که باید با تربیت اطفال مطیع و مستقل، از انحطاط شهرها جلوگیری کرد. لازمه عدم انحطاط شهر، استقلال فکر و قضاوت کودکان است. مهم‌ترین دست‌اندرکاران امر شهری و حتی طراحان و برنامه‌ریزان

۱. رستگار، امیر، «راهنمای طراحی شهری دوستدار کودک...»، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، استاد راهنما، دکتر غفاری و دکتر پاکزاد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷ش، ص ۲.

2. Riggio, E, Child Friendly Cities. Good Governance in the best interests of the Child. Environment & Urbanization. Vol 14 No 2. Page 49.

شهری، به‌رغم تأکید این دانش بر توجه به مسائل قشرهای مختلف اجتماعی، به‌هنگام تصمیم‌گیری، به‌کودکان توجه نمی‌کنند. از همین رو برای شهرهایی که به‌صورت بی‌رویه رشد کرده‌اند یا برپایه طرح و برنامه‌ریزی درست شکل نگرفته‌اند، جای تفکر و تأمل در رشد و توسعه شهر برای کودکان خالی است.^۱

شهر اسلامی

شهر اسلامی یکی از مظاهر تمدن اسلامی است که در شکل‌گیری و استخوان‌بندی آن عوامل متعددی تأثیرگذار بوده‌اند. بدون شک شکل‌گیری فضاهای کالبدی در شهرهای سنتی اسلامی، به شیوه‌های متعدّد، از فضاهای اندیشه حاکم بر آن متأثر بوده است. فضای کالبدی بیشتر شهرهای اسلامی متأثر از ویژگی‌های سرزمینی و جغرافیایی آن است که بیانگر وجود روح مشترک در آنها برآمده از مکتب الهی است.^۲ در منابع مختلف، درباره شهر اسلامی تعاریف گوناگونی ارائه شده است. شهرسازان براساس معماری حاکم بر شهرها، آن را شهری می‌دانند که براساس فرهنگ اسلامی ساخته شده است. در الگوی شهر اسلامی، عامل مسلط دین اسلام است و به‌طور حتم تمام شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر براساس این عامل، نظام و هویت می‌یابد.^۳

ویژگی‌های شهر اسلامی

شهر اسلامی در اندرون خود باید دارای چنین ویژگی‌هایی باشد: تجلی‌گاه توحید،

۱. شیعه، اسماعیل، *آماده‌سازی شهر برای کودکان*، ص ۵۵.

۲. خدایی، زهرا و همکار، «شخصیت‌شناسی شهر اسلامی با تأکید بر ابعاد کالبدی شهر اسلامی»، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۵، پاییز ۱۳۹۰ ش، ص ۵.

۳. ایازی، سید علی نقی، «تبیین اندیشه اسلامی پیرامون شهر و شهرنشینی با تأکید بر متون دینی»، مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان، ص ۸۱.

عبودیت و عبادت، تقوا، ذکر و تفکر، عدالت، اصلاح، شکر، عبرت، امنیت، احسان و میانه‌روی.

دیدگاه اسلام و طراحی فضاهای شهری

انسان از طریق ارتباط با نظام کیهانی در جستجوی رابطه خود با منشأ و ریشه هستی می‌کوشد و همین عامل، وجه اشتراک بسیاری از سنت‌هاست. بنابراین می‌توان گفت در معماری فضاهای اسلامی اصولی مدنظر است که برخی از آنها عبارت‌اند از:

اصول دین مبین اسلام. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فضاهای شهری ایجاد شرایطی برای نشان دادن این اصول به اهل شهر می‌باشد. به بیان دیگر، شهر با همه اجزای خود باید بتواند تجلی‌گاه و نمایشگر تسبیح الهی باشد.

فطرت انسانی. در بینش اسلامی، انسان جایگاه والایی دارد و از کرامتی بس ارزشمند برخوردار است. یکی از اصول برنامه‌ریزی شهری تأمین رفاه و کرامت انسانی است. بنابراین شهر اسلامی باید بتواند شرایط و زمینه رشد تقوای الهی را در انسان‌ها فراهم نماید.

اصول عقلانی. عقل در خلق تکنولوژی سنتی و کاربرد درست ماده نقشی اساسی داشته است، که از جمله می‌توان به عقلانی بودن نقوش هندسی اشاره کرد.

نظم حاکم بر طبیعت. تعالیم قرآنی عناصر طبیعی را نشانه‌های قدرت و علم الهی و ابزار شناخت اصولی چون توحید و معاد می‌شمارد. همه اینها ارتباطی نزدیک و مداوم میان انسان و طبیعت را ضروری می‌نماید، تا امکان بهره‌گیری از این آیات الهی و تفکر در آنها فراهم آید.

جمال. به عنوان جلوه ارتباط کامل و منتظم اجزای مجموعه موجودات و در عالم طبیعت، نقش اساسی در خلاقیت معمار و برقرار ساختن ارتباط هنرمندانه بین اجزای مختلف یک اثر هنری داشته است.^۱ در واقع شهر اسلامی با اشاره به ایدئولوژی اسلامی و

۱. حسین پور، سید علی و محدثه نجفی، *طراحی مهدکودک با نگاهی به تقدس در معماری ایرانی*، تهران، طحان، ص ۱۰۹.

با الهام از قرآن، سنت، فقه، اجتهاد و اجماع می‌تواند به ایجاد شهری پایدار بینجامد^۱.

ویژگی‌های شهر مناسب کودکان

خانواده و جامعه نقش اولیه را در کمک به دولت برای انجام تغییرات اساسی جهت بهبود وضعیت کودکان در شهرها بر عهده دارند و برای رسیدن به این اهداف، خانواده‌ها، دولت و جامعه باید دست در دست هم بدهند. دیگر مراکز و سازمان‌های غیردولتی، رسانه‌ها و مراکز علمی و تحقیقاتی نیز نقش بسیار مهمی دارند. محققان جامعه و طراحان و افراد تحصیل کرده می‌توانند در طراحی شهر مطلوب و مناسب کودکان سهیم باشند.^۲ مهم‌ترین ویژگی‌های شهر مناسب کودکان عبارت‌اند از:

- ✓ دسترسی همه کودکان به خدمات اساسی؛ همچون آموزش و خدمات بهداشتی ضروری و با کیفیت؛ با قیمت مناسب و...؛
- ✓ تخصیص منابع مالی کافی برای ارائه خدمات و امکانات به کودکان؛
- ✓ حق مشارکت کودکان در تصمیم‌گیری‌ها و بیان خواسته‌های خود؛
- ✓ اهتمام ویژه به کودکان محروم؛
- ✓ عدم تبعیض بر مبنای جنس، پیش‌زمینه قومی یا پایگاه اقتصادی و اجتماعی؛
- ✓ تأمین امنیت خیابان‌ها و مراکز بازی.

اصول شهر اسلامی مناسب کودکان

شهر اسلامی مناسب کودکان باید بتواند پاسخگوی نیازهای بیولوژیکی، فیزیولوژیکی،

۱. رحیمی، حسین، «در جستجوی شهر اسلامی پایدار»، بیک نور، سال پنجم، ش ۲، ۱۳۸۴ ش، ص ۱.

2. Economic and Social Research Council, Childhood, Urban Space and Citizenization Child Sensitive Urban Regeneration, www. Hull.Ac.uk. Economic and Social Research Council, 1997, 1-9

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کودکان بوده، آرامش روحی و جسمی را برای آنها فراهم آورد. در چنین شهری اصول زیرباید رعایت شوند.

الف) فیزیکی- کالبدی: جهت‌گیری فیزیکی برای برنامه‌ریزی شامل فضای سبز مناسب، برقراری امنیت و آسایش، دسترسی به خدمات اساسی، حمل و نقل مطلوب و طراحی مبلمان مناسب برای استفاده کودکان است. در برنامه‌ریزی شهر اسلامی مناسب کودکان بایستی به ارائه تسهیلات به طبقات و مناطق محروم جامعه توجهی شایسته مبذول داشت.

فضای شهری باید کودکان را با تمام پدیده‌های طبیعت؛ مانند آب، گیاه و درخت، حیوانات و پرندگان و حتی حشرات، روبه‌رو کند. کودکان از این طریق می‌آموزند و می‌فهمند که به طبیعت عشق بورزند و آن را حفظ کنند؛ زیرا کودکان ذاتاً موجوداتی زیست دوست و طبیعت خواه متولد می‌شوند. این را به خوبی از حس کنجکاوی آنها در مواجهه با طبیعت و درگیری بی‌باکانه‌شان می‌توان مشاهده کرد.

ب) فرهنگی- اجتماعی: بنابر نظر جانستون، هدف اساسی برنامه‌ریزی اجتماعی در شهر، تقویت روح اجتماعی است که در آن پیوند استوار و پایداری میان تمام گروه‌ها و طبقات جامعه شهر برقرار گردد^۱. هر اندازه منزلت اجتماعی شهر در نظر ساکنان آن اهمیت داشته، ساکنان خود را عضوی از خانواده شهر بدانند، تمایل به هماهنگی و احترام به فضای شهری در کردار آنها تقویت شده، شهری یکپارچه و هماهنگ به وجود می‌آید. امروزه نظارت و کنترل کامل بر طراحی نماهای متنوع بناها در کنار خیابان که منشأ هویت خاص بسیاری از شهرهای تاریخی است کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. در چنین جوامعی اهمیت زندگی اجتماعی و ساختن فضایی مناسب برای آن در اولویت بوده است. همچنین رویدادها و جشن‌هایی که حس ملی، مذهبی، تاریخی و علاقه به جامعه و سنت‌های آن را ارتقا می‌دهد، باید در شهرهای اسلامی تقویت شود.

1. Johnston, R.J, City and Society, Penguin Books, USA ,125.

راه‌حل اساسی در طراحی محیط مناسب کودکان، دست یافتن به نیازهای واقعی کودک به عنوان استفاده‌کننده اصلی فضا است. در این خصوص با استناد به نظریات موجود در مورد مشارکت استفاده‌کننده در فرایند طراحی، ورود کودک به فرایند طراحی و نظرسنجی از وی به روش‌های متفاوت و تعامل مناسب وی با کارگروه طراحی و ساخت و مداخله وی در خلق فضای مناسب می‌تواند مورد توجه باشد.^۱

یافته‌های تحقیق

با حضور کودک در سطح شهر، محیط و فضاهای شهر برای کودک نقش آموزگار را ایفا می‌کند و به کودک می‌آموزد چگونه باید تحت تأثیر جهان بینی جامعه پیرامون رشد کند و بیندیشد. بدین ترتیب کودک ساختاری از اطلاعات و مفاهیم را از طریق ارتباط با جامعه و محیط اطراف در ذهن خود سامان می‌دهد. برای طراحی فضاها و محیط‌هایی که منطبق با نیازهای کودک باشد باید در مرحله اول با ویژگی‌ها و خواست‌های او آشنا شد. برخی از اساسی‌ترین نیازهای کودکان عبارت‌اند از: احساس امنیت، احساس تعلق، احساس راحتی و آسایش، دسترسی به خدمات اساسی، دسترسی به فضای خلوت و فضای بازی. برای تأمین این نیازها و اینکه کودکان بتوانند جایگاه خاص خود را به دست آورند و از بودن در شهر لذت ببرند و به آن تعلق خاطر داشته باشند، تا فرهنگ شهروندی در ایشان نهادینه شود، ارائه طرح جامع مناسب‌سازی فضاهای شهری برای کودکان بایسته است.

فضای ویژه کودک، عرصه‌ای است که هر بخش آن برای کودک پیامی دارد و آداب و عاداتی را به آنان می‌آموزد. محیط بستر فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی است که کودکان، عناصر کالبدی را بر اساس ادراک و نظام ساختار شناختی خود کشف، تفسیر و تعبیر می‌کنند و کودکان به صورت دسته جمعی از محیط رمزگشایی می‌کنند. در این

۱. مظفر، فرهنگ، و همکاران، «نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان»، *باغ نظر*، سال چهارم،

ش ۸، پاییز و زمستان ۱۳۸۶ ش، ص ۹.

دسته از عوامل، بافت و رنگ منبعث از لایه‌های اجتماعی محیط، نقش ارتباطی با کودکان ایفا می‌کنند که هر یک بر اساس داده‌های فرهنگی اسلامی در طول تاریخ معماری محیط به دست آمده است.

برای ارزیابی جایگاه کودکان در شهر اسلامی و ارتقای این جایگاه با توجه به آموزه‌های دینی، سعی شده است از آیات قرآنی مثال‌هایی ذکر شود، تا نمود آنها در طراحی محیط برای کودکان استخراج شود. در جدول شماره (۱) برخی از مفاهیم استخراج شده از قرآن کریم در ارتباط با موضوع تحقیق ذکر شده است:

جدول شماره (۱): ارزیابی جایگاه کودک در ساختار شهر اسلامی بر اساس آموزه‌های دینی

مؤلفه‌های اصلی	معیارها	آیات مرتبط	نمود در طراحی فضاهای ویژه کودکان
کالبدی - فیزیکی	زیبایی	اعراف/ ۳۱ سجده / ۷	اهتمام در به نمایش در آوردن زیبایی حقیقی؛ توجه به جنبه‌های مادی و معنوی زیبایی در فضاهای مرتبط به کودکان؛ ترویج حس زیبایی‌شناسانه کودکان با در نظر گرفتن روحیات و نیازهای کودکان.
	تأثیر محیط	اعراف / ۵۸ نهج البلاغه، کلام ۱۴	حداکثر ارتباط بین کودک با عناصر طبیعی برای آشنایی آنها با قوانین و اصول حاکم بر عالم وجود؛ فراهم آوردن امکان رؤیت این عناصر و بهره‌گیری از ویژگی‌های خاص آنان برای آشنایی با نمادهای قدرت الهی و تفکر در برکات خداوندی؛ بهره‌گیری از فضاهای طبیعی مانند درخت و آب و موجودات زنده که اساسی‌ترین و مهم‌ترین فضا را برای کودکان تشکیل می‌دهد.
	امنیت	بقره / ۱۲۶	در نظر گرفتن امنیت اجتماعی برای کودکان؛

<p>امنیت در برابر بلایای طبیعی و آلودگی های صوتی، بصری و...؛ امنیت فضاهای مربوط به کودکان در مقابل فعالیت های انسان؛ امنیت روانی کودکان در فضاهای طراحی شده.</p>	<p>نحل / ۱۲ تین / ۲</p>		
<p>توزیع عادلانه امکانات شهری، تفریحی و... برای کودکان؛ استقرار و مکان یابی مناسب عناصر و ارتباط منطقی بین آنها؛ تعادل در توجه به عناصر و عملکردهای پاسخگو به نیازهای معنوی و روانی کودکان از طریق تعادل بین فضاهای طبیعی و مصنوعی؛ رعایت عدالت در کل مجموعه مرتبط با کودکان.</p> <p>خداوند در آیه ۶ سوره ضحی، بهره مندی کودکان از محل آسایش و زندگی مناسب را از حقوق آنان و مسئولیت مؤمنان دانسته است.</p>	<p>مائده / ۸ اعراف / ۲۹ ضحی / ۶</p>	<p>دسترسی به خدمات اساسی</p>	
<p>توجه به اندازه های متناسب با کودکان؛ لزوم رعایت تناسب های مختلف در زمینه های عملکردی فضا برای کودکان؛ تعریف و تعیین حدود برای کودکان از طریق ایجاد سطوح، خطوط و اجسام شفاف؛ ایجاد فضای خلوت برای کودکان متناسب با ابعاد بدنی آنها.</p>	<p>فرقان / ۲ حجر / ۲۱ طلاق / ۳</p>	<p>اندازه</p>	
<p>تحقیقات ثابت کرده است که نور طبیعی و شفاف بر روی حواس کودکان تأثیر دارد. از دید کودکان این فضاها دوستانه و با نشاط هستند. همچنین نور کافی و نورپردازی مناسب در فضاها موجب می شود که میل و رغبت کودکان افزایش یابد.</p>	<p>حجر / ۲۲ ذاریات / ۴۱</p>	<p>باد و نور</p>	

<p>توجه به سیمای عمومی فضای طراحی شده برای کودکان؛ توجه به نشانه‌ها برای تداعی ارزش‌های هویتی اسلامی مکان برای کودکان؛ وجود نمادها و سازه‌های گویا و متنوع برای کودکان، یکی از راه‌های احراز هویت شهرها می‌باشد.</p>	<p>اعراف / ۴۶ الرحمن / ۴۱</p>	<p>هویت</p>	
<p>در آیه‌های مختلفی از قرآن کریم بر مسئله مشورت مسلمانان با یکدیگر در جهت اتخاذ تصمیم و سپس قاطعیت در اجرای تصمیم تأکید شده است.</p>	<p>آل عمران / ۱۵۹ شوری / ۳۸</p>	<p>مشارکت</p>	
<p>یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار بر وحدت جامعه، میزان تماس‌های رو در رو میان افراد است که می‌توان این امکان را در مکان‌های مختلف، از جمله مسجد، کوچه و محله تقویت کرد.</p>	<p>مائده / ۲ آل عمران / ۱۰۵ انبیاء / ۹۲</p>	<p>وحدت</p>	<p>فرهنگی و اجتماعی</p>
<p>از جمله مواردی که باعث پیشرفت و توسعه جوامع می‌گردد تقویت روحیه احترام به حقوق دیگران است و از آنجا که دوران کودکی، زمان شکل‌گیری و رشد شخصیتی، اجتماعی و جسمانی کودکان است، می‌توان با تنظیم روابط صحیح اجتماعی این روحیه را در بین کودکان افزایش داد.</p>	<p>مائده / ۲ نساء / ۳۳</p>	<p>احترام به عقاید</p>	
<p>کودک در ضمن بازی کردن، با جهان خارج آشنا می‌شود، حقایق را درک می‌کند، طریق کار کردن و دوری از خطرها و همکاری با دیگران و تمرین و کارآموزی مهارت‌ها را فرا می‌گیرد. کودک در ضمن بازی‌های دسته‌جمعی رعایت حقوق دیگران و</p>	<p>یوسف / ۱۱ و ۱۲ حدید / ۲۰</p>	<p>نقش بازی در تربیت کودک</p>	

<p>قوانین اجتماعی را یاد می‌گیرد. خداوند، نخستین دوره رشد انسان را با بازی همراه کرده است.</p>			
<p>به عنوان مهم‌ترین عاملی که می‌تواند وجه تمایز در جوامع را روشن سازد، توجه به گویا بودن طرح در فضاهای مرتبط با کودکان؛ دسترسی مناسب و راحت عملکردهای مختلف؛ حفظ وحدت و پیوستگی در خارج و در مقابل ایجاد تنوع در داخل؛ تعیین وزن و ارزش هر عنصر و عملکرد شهری مرتبط با کودکان در تناسب با سایر عملکردها می‌باشد.</p>	<p>حجر/ ۱۹ نهج البلاغه نامه ۳۷</p>	<p>نظم و توازن</p>	

منبع: نگارندگان

راهکارهای دستیابی به فضاهای شهری مناسب کودکان

با توجه به تأکید اسلام درباره تأمین فضاها و محیط‌های مناسب کودکان در شهرها که در متن مقاله به آن اشاره شد، لازم است تا در حوزه سیاست‌ها، راهبردها و راهکارهای طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای شهر اسلامی، برای ایجاد شهرهای مطلوب کودکان، گام‌هایی برداشته شود. در این رابطه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. در «حوزه‌های مرتبط با تصمیم‌گیری‌های کلی» در زمینه طراحی و برنامه‌ریزی شهری باید از همه صاحب‌نظران، شامل مسئولان و کارشناسان مربوط در سازمان‌ها و ارگان‌های شهری استفاده شود.
۲. در هنگام «طراحی فضاهای شهری برای کودکان» باید از اندیشمندان و صاحب‌نظران در حوزه تعلیم و تربیت کودک و روان‌شناسان کودک به عنوان مشاوران عالی، نظرخواهی کرد.
۳. تدوین «دستورالعمل‌های اجرایی طراحی و طرح‌ریزی» فضاهای شهری و تطبیق

شرایط فضاهای مناسب کودکان و کاهش مشکلات کودکان در این فضاها. علاوه بر موارد یادشده، در راستای ملاحظات فنی و اجرایی توجه به راهکارهای مذکور در جدول شماره (۲) ضروری است:

جدول شماره (۲) اصول و راهکارهای مناسب سازی فضاهای شهری برای کودکان

مؤلفه های اصلی	اهداف	راهبرد	راهکار
	تأمین نیازهای اساسی کودکان	شناسایی حقوق کودکان	- استفاده از مبلمان شهری در مقیاس کودک. - دسترسی آسان و ایمن به تجهیزات و خدمات اساسی.
کالبدی - فیزیکی	طراحی فضاها متناسب با شرایط سنی کودکان	تنوع امکانات بازی و تفریح ویژه کودکان	- دسترسی مناسب و ایمن به مراکز آموزشی. - ملاحظات ایمنی در طراحی فضاها. - تدوین ضوابط و مقررات مربوط به استانداردهای لازم برای کودکان.
	ایجاد زیرساخت های آموزشی ویژه کودکان در سطح شهر	اهمیت به وجود کودک	- مشارکت دادن کودکان در امور شهری. - ترویج تعالیم و دستورات اسلامی از طریق طراحی مناسب شهری. - استفاده از علایم راهنما در سطح محله.
فرهنگی و اجتماعی	پیوند با پدیده های طبیعت	استفاده از عناصر طبیعی	- ایجاد پارک موضوعی ویژه کودکان.

<p>- استفاده از عناصر طبیعی، مثل شن و آب در طراحی فضاهای بازی کودکان.</p>	<p>در فضاها</p>		
<p>- برگزاری مستمر و برنامه‌ریزی شده جشن‌های ملی و مذهبی متناسب با کودکان در سطح محلات. - تقویت حس تعلق به مکان در بین کودکان.</p>	<p>احیای مفاهیم محله ای</p>	<p>تأمین نیازهای جمعی کودک</p>	
<p>- طراحی این‌گونه فضاها با مداخله کودکان باشد . - هم‌جواری این فضاها با واحدهای مسکونی. - افزایش نیروی انسانی متخصص و کارآمد در حوزه- های علوم مرتبط با کودکان در حوزه‌های طراحی و معماری ، پژوهش‌های کاربردی و مذهبی.</p>	<p>افزایش حس امنیت</p>	<p>تأمین محیطی سالم و ایجاد فضاهای آموزنده برای کودکان</p>	

منبع: نگارندگان

نتیجه‌گیری

امروزه شاهد آن هستیم که بیشتر مکاتب علمی و فکری شهرسازی نوین توان حل مشکلات شهرها را ندارند. این مشکلات در کشورهای در حال توسعه که جهان اسلام نیز بخشی از آن را تشکیل می‌دهد، بارزتر است. مسلمانان اعتقاد دارند خداوند از طریق قرآن، راه و روش زندگی را برای بشر مشخص نموده است و می‌توان از این کتاب آسمانی برای حل مشکلات خویش استفاده نمود. بنابراین در تبیین مبانی شهرسازی اسلامی و

ساخت و طراحی شهرها می‌توان از تعالیم و آموزه‌های اسلامی و قرآنی بهره جست. برنامه‌ریزی شهری زمانی به معنای واقعی به اهداف شهر مطلوب نایل می‌شود که خواسته‌ها و نیازهای تمام شهروندان را با توجه به اقتضای سنی، در نظر بگیرد. در این راستا، کودکان نیز به عنوان عضوی از جامعه، می‌بایست در برنامه‌ریزی شهری مورد توجه قرار گیرند. فضاهای شهری به مثابه تبلور عینی مظاهر فرهنگی هر جامعه‌ای باید در خدمت ارزش‌ها و هویت فرهنگی جامعه باشند و آن را تقویت کنند. چنین فضاهایی با ساخت‌های کالبدی (زبان بیانی، تاریخ، هنر، مبانی نظری) و الگوهای رفتاری-کرداری (مشارکت کودکان در طراحی و ساخت، انعطاف پذیری) برگرفته از مختصات فرهنگی جامعه می‌توانند در این مسیر گام بردارند. تحقق این امر از طریق به‌کارگیری سازه‌های طراحی معماری‌ای که با شرایط جسمی و روانی گروه‌های مختلف جامعه از جمله کودکان منطبق باشد، امکان‌پذیر است.

بنابراین همان‌طور که در قرآن کریم و روایات اسلامی نیز تأکید شده، فضاها و محیط‌های شهری باید با نیازهای رفتاری و روان‌شناختی کودکان منطبق بوده و کودکان در طراحی و برنامه‌ریزی‌های شهری مورد توجه قرار گیرند، توجه به فرهنگ اسلامی تحقق این امر را بهبود می‌بخشد. فرهنگ و محیط، تعامل و رفتار اجتماعی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهند و تعامل اجتماعی و دل‌بستگی کودکان با محیط‌های اجتماعی و ساخته شده رابطه‌ای تنگاتنگ وجود دارد. در این رابطه، اسلام بیش از مکتب‌های دیگر، برای کودکان (این گروه آسیب‌پذیر جامعه) حقوق قائل شده است؛ زیرا با رعایت این حقوق، آینده کشور با وجود انسان‌های شایسته، تضمین خواهد شد.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام، قم، ۱۳۸۴ ش.
۳. ایازی، سید علی نقی، تبیین اندیشه اسلامی پیرامون شهروشنی با تأکید بر متون دینی، مجموعه مقالات نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان،

- ۱۳۸۷ ش.
۴. حسین پور، سیدعلی و محدثه نجفی، *طراحی مهدکودک با نگاهی به تقدس در معماری ایرانی*، طحان، تهران، ۱۳۹۱ ش.
 ۵. خدایی، زهرا و علی اکبر تقوایی، «شخصیت شناسی شهراسلامی با تأکید بر ابعاد کالبدی شهراسلامی»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ش ۵، پاییز ۱۳۹۰ ش.
 ۶. رحیمی، حسین، «در جستجوی شهراسلامی پایدار»، *بیک نور*، سال پنجم، ش ۲، ۱۳۸۴ ش.
 ۷. رستگار، امیر، «*راهنمای طراحی شهری دوستدار کودک*»، پایان نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، استاد راهنما: دکتر غفاری و دکتر پاکزاد، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷ ش.
 ۸. شیعه، اسماعیل، *آماده سازی شهر برای کودکان، نمونه موردی: تهران*، سازمان فرهنگی و هنری شهرداری تهران: مؤسسه نشر شهر، ۱۳۸۵ ش.
 ۹. کاظمی، لیلا و همکاران، «*بررسی تأثیر آموزه های دینی و محیط در طراحی فضا برای کودکان*»، مجموعه مقالات کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، ۱۳۹۳ ش.
 ۱۰. گودرزی، سروش و همکاران، «*تجلی اندیشه اسلامی در شهر با حضور مدرسه در محله*»، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، بهار ۱۳۹۱، شماره ۷، ۱۳۹۱ ش.
 ۱۱. مظفر، فرهنگ، و همکاران، «*نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان*»، *باغ نظر*، پاییز و زمستان، ۱۳۸۶ ش.
1. Economic and Social Research Council. **Childhood, Urban Space and Citizenion Child Sensitive Urban Regeneration**, www. Hull.Ac.uk. 1997
 2. Elaina, G. **Citizenship knows no age: Children's Participation in the Governance and municipal budget of Barra Mansa Brazil** in this issue of Environment & Urbanization. 2002
 3. Johnston, R.J, **City and Society**, Pngvin Books, USA. 1980
 4. Riggio, E. **Child Friendly Cities. Good Governance in the best interests of the Child**. Environment&Urbanization. Vol 14 No 2. Page 14. 2000